

УДК 94(477)''1941/1944''

Іваненко Аліна,

кандидат історичних наук,
докторант

Alina.a.ivanenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9303-7395>

Researcher ID: V-9056-2018

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-75-81>

Ivanenko Alina,

Candidate of Historical Sciences,
Doctoral Candidate

Alina.a.ivanenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9303-7395>

Researcher ID: V-9056-2018

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii
Skovoroda State Pedagogical University

30, Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine,
08401

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УСТАНОВ РАЦСу В ЧАСИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ РЕЄСТРАЦІЇ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ ТА СМЕРТІ (1941 – 1944 рр.)

Хаос перших тижнів окупації, формування нових органів влади, а також загальна розгубленість місцевого населення, викликана екстремальними умовами життя, та невизначеність майбутнього соціального статусу стали причиною відсутності реєстрації актів цивільного стану. Проте соціальне життя, незважаючи на воєнне лихоліття, продовжувалось. Народжувалися діти, помирали люди, створювалися нові сім'ї та розлучалися подружжя. Все це потребувало втручання влади. Але певний час фактичні сімейні відносини у площині офіційних змін цивільного стану склалися поза втручанням державно-політичних інститутів і лише потім розпочалася їх фіксація, а невдовзі й безпосереднє правове регулювання. Уже восени 1941 р. населення зобов'язувалося зареєструвати фактично здійснені, але не зареєстровані акти громадянського стану. Для цього потрібні були не лише органи реєстрації, а й певна нормативна база. Згодом, у 1943 р. було видано Розпорядження рейхскомісара України про ЗАГС та його орган догляду.

Сімейні відносини місцевого населення України у часи німецької окупації були об'єктом наукових досліджень істориків. Публікації у даній галузі здійснили Гончаренко О., Шайкан В., Заболотня Т., Нагайко Т. Але діяльність РАЦСу у сфері реєстрації факту народження та смерті ніколи предметно не розглядалась, що власне і зумовило актуальність даного дослідження.

РАЦС працював достатньо системно. Документація покладалась на службовця РАЦСу. Службовець вів книгу, де реєструвались шлюби, дати народження та дати смерті. Повідомлення про народження або смерть могли дати у певні терміни і лише чітко визначені особи, при чому лише у зазначеному порядку, який можна було порушувати у крайніх випадках. За неправдиво подану або записану інформацію призначалась відповідальність для співробітника РАЦСу чи відповідальної особи. Усі записи у Книгах можна було коригувати, лише виправлення запису про національну приналежність допускалось за розпорядженням Гебітскомісару. До кожної книги народження або смерті існував дублікат, який відправляли до органу Догляду на перевірку.

Ключові слова: РАЦС, службовець, реєстрація, книга народження, книга смерті, запис.

REGISTRY OFFICES FUNCTIONING FEATURES DURING GERMAN OCCUPATION OF UKRAINE IN THE SPHERE OF BIRTH AND DEATH REGISTRATION (1941-1944)

Chaos of the first weeks of occupation, new authority bodies formation, local population general distraction, caused by extreme living conditions, as well as the uncertainty of the future social status, became the reason why civil status acts were not registered at that time. However, social life, in spite of wartime disasters, continued. Children were born, people died, new families were created, and others divorced. All these cases required the intervention of power. But for some time, the actual family relations were not connected with official changes in the civilian state and were built without intervention of the state and political institutions, and only later their fixation started, and shortly after it, direct legal regulation began. In the autumn of 1941, population was obliged to register the actual, but not registered, acts of civil status. It involved not only the registration authorities operating, but also a certain regulatory framework. Subsequently, in 1943, Reichscommissar's of Ukraine Order on the registry office and its bodies was issued.

The family relations of the local Ukrainian population during the German occupation were the object of historical research. Publications in this field were done by O. Goncharenko, V. ShaikanT. Zabolotnya, T. Nagayk. However, the activity of the Registry Office in the field of birth and death registration was never substantively considered, which in fact caused the relevance of this study.

Registry Office worked quite systematically. The documentation was taken care of by its officer. An official took records of marriages, birth and death dates in a special book. Birth or death certificates could be given on certain terms and only by distinct persons in the specified order, which could be violated only in extreme cases. For false information submitted or recorded, responsibility was assigned to an employee of the Registry Office or a responsible person. All entries in the Books could be corrected, except for nationality record which was allowed to be corrected only by the order of the Hebitskommissar. Every book of birth or death registration had a duplicate that was sent to the body of the Inspection for examination.

Key words: *Registry Office, officer, registration, birth registration book, death registration book, record.*

Хаос перших тижнів окупації, формування нових органів влади, а також загальна розгубленість місцевого населення, викликана екстремальними умовами життя, та невизначеність майбутнього соціального статусу стали причиною відсутності реєстрації актів цивільного стану. Проте соціальне життя, незважаючи на воєнне лихоліття, продовжувалось. Народжувалися діти, помирали люди, створювалися нові сім'ї та розлучалися подружжя. Все це потребувало втручання влади. Але певний час фактичні сімейні відносини у площині офіційних змін цивільного стану склалися поза втручанням державно-політичних інститутів і лише потім розпочалася їх фіксація, а невдовзі й безпосереднє правове регулювання.

Цю проблему розуміли і представники органів місцевого управління. Уже восени 1941 р. населення зобов'язувалося зареєструвати фактично здійснені, але не зареєстровані акти громадянського стану [225, арк. 6]. Для цього потрібні були не лише органи реєстрації, а й певна нормативна база. Згодом, у 1943 р. було видано Розпорядження рейхскомісара України про ЗАГС та його орган догляду.

Сімейні відносини місцевого населення України у часи німецької окупації були об'єктом наукових досліджень істориків. Публікації у даній галузі здійснили Гончаренко О., Шайкан В., Заболотня Т., Нагайко Т. Але діяльність РАЦСу у сфері реєстрації факту народження та смерті ніколи предметно не розглядалась, що власне і зумовило актуальність даного дослідження.

РАЦС мав бути у кожному селі, але за рішенням органу Догляду (Бургомістр у містах) установа могла бути утворена для декількох сіл або один населений пункт могли розділити на декілька районів.

У кожному РАЦСі мав бути службовець або виконуючий обов'язки. У селах обов'язки службовця РАЦСу виконував заступник старости. Службовці призначались та звільнялись органом Догляду, цим же органом могли бути делеговані деякі повноваження від одного службовця до іншого. Прибутки та витрати кожного РАЦСу відносились до тієї управи, до якої він належав. Контроль роботи РАЦСів проводили районні шефи, у містах, де не було районів – бургомістри (орган Догляду), а його, у свою чергу, контролював Гебітскомісар [8, арк. 1].

Документація покладалась на службовця РАЦСу. Службовець вів книгу, де реєструвались шлюби, дати народження та дати смерті.

У разі, коли людина народжувалась у громадських, акушерських або лікарських установах, то про цей факт повідомляв керівник установи, у вигляді письмової заяви у службовій формі. Аналогічно про народження повідомляв керівник благодійних та тюремних установ, але у такому випадку він міг доручити повідомлення лікареві чи акушерці, які могли констатувати факт народження. Якщо дитина народжувалась у приватних родильних, акушерських або лікарських установах, то орган Догляду міг дозволити керівникові або, у крайніх випадках, заступникові керівника, даної установи надавати письмові заяви про народження. Якщо повідомлення про народження затримувалось більше, ніж на три місяці, то зареєструвати дитину можна було лише із дозволу органу Догляду після з'ясування обставин справи. Витрати на з'ясування обставин хто був винен у затримці.

У книгу про народження вносились такі дані для реєстрації:

1. Ім'я та прізвище батьків (якщо позашлюбна дитина, то лише матері), їхній сімейний стан, спеціальність роботи, місце проживання, дату реєстрації шлюбу, віросповідання та національність.

2. Місце, дату та годину народження дитини.

3. Стать дитини.

4. Ім'я дитини.

5. Дані про шлюбність або нешлюбність.

6. Ім'я та прізвище того, хто повідомляє, його спеціальність та місце проживання.

Даний запис підписувався особою, яка повідомляла про народження та співробітником РАЦСу.

Співробітник РАЦСу за потреби мав перевірити достовірність даних про особу, яка подавала заяву. Аналогічно співробітник мав перевірити достовірність національності через орган Догляду за вказівкою Гебітскомісара [8, арк. 2].

Якщо у повідомленні було відсутнє ім'я дитини, то його потрібно було повідомити протягом місяця, про що мала бути зроблена окрема примітка на полі біля запису.

При народженні близнят кожна дитина реєструвалась окремо, у записах вказували, у якому порядку народились діти.

Якщо дитина народжувалась мертва або помирала при народженні, то про це мали повідомити не пізніше наступного робочого дня. Запис мав бути зроблений лише у книзі смертей, вказувались усі відомості, окрім ім'я дитини.

Якщо хтось знаходив новонароджену дитину, то не пізніше наступного дня мав повідомити місцеві органи влади. Останні, у свою чергу, мали провести необхідні розслідування і повідомити про результати Районного шефа або, за його відсутності, бургомістра. Районних шеф (бургомістр) встановлював можливу (імовірну) дату та місце народження дитини, визначав її ім'я та прізвище. Згодом ці дані робітник РАЦСу записував у книгу народжень. У разі, коли у людини неможливо було встановити громадянський стан, то відповідний Генеральний комісар визначав, яке місце і дату народження, прізвище та ім'я потрібно було записати даній людині, про що також мав

бути здійснений запис у книзі народжень. Якщо достовірні дані виявлялись пізніше, то у книзі народжень їх можна було скорегувати.

При позашлюбному народженні мати обов'язково повинна була дати пояснення у РАЦСі, хто є батько дитини. Потім названий батько повинен був дати роз'яснення чи визнає він дитину; ці дані приймались РАЦСом, де дитина зареєстрована, або тим, який функціонував за місцем проживання батька. Про визнання батьківства створювався окремий документ, копія якого мала зберігатись у РАЦСі, та робилась окрема примітка у книзі народжень [8, арк. 3]. Якщо названий батько відмовлявся від пояснення, то примітка про батьківство виконувалась лише тоді, коли було встановлене батьківство за рішенням шліхтера. Про обов'язкове встановлення походження дитини шліхтер мав надіслати до РАЦСу завірену копію. Про зміну імені чи громадського стану, встановлення національності, про те, що позашлюбна дитина через одруження батьків одержує права законної мали бути зроблені окремі примітки на полях книги народжень.

Про смерть людини повинні були усно повідомити службовця РАЦСу не пізніше наступного робочого дня. Повідомити могли лише особи у нижче наведеному порядку, при чому порядок можна було змінювати лише у тому випадку, якщо особа, наведена вище по списку не могла з важливих причин повідомити:

1. Голова сім'ї;
2. Власник квартири, де померла особа;
3. Кожна особа, яка була присутня у момент смерті або могла констатувати смерть [8, арк. 3 зв.].

У книгу смертей вносились такі дані:

1. Ім'я та прізвище, його спеціальність, місце проживання, місце і дата народження, віросповідання та національність померлого;
2. Примітка про сімейний стан та ім'я та прізвище подружжя (якщо є).
3. Місце, дата і година смерті.
4. Причина смерті;
5. Відомості про того, хто давав повідомлення.

Запис підписувався двома особами: тим, хто повідомляв та робітником РАЦСу.

Поховати померлого до реєстрації смерті могли лише за дозволом органу влади.

Об'ява про смерть виписувалась РАЦСом за останнім місцем проживання померлої особи або за місцем роботи шліхтера, який подавав об'яву про смерть, у тому разі, якщо місце проживання померлого невідоме [8, арк. 4]. Якщо людина, що була приналежна до Райхскомісаріату «Україна», народжувалась, одружувалась чи помирала поза межами території Райхскомісаріату, то документи про це вона могла отримати у Житомирському РАЦСі. Якщо виникали сумніви з приводу місцевої приналежності, питання вирішував Гебітскомісар, якщо питання стосувалось районів у області, то вирішував питання Генералкомісар, усі інші питання вирішував – Рейхскомісар.

Якщо співробітник РАЦСу відмовлявся від проведення будь-якої належної процедури, то особа, що подавала заяву, мала право подати скаргу до органу догляду чи при подальших перешкодах – Гебітскомісару.

Кожен запис могли скоригувати, якщо з'являлись правдиві дані. За аналогією з вище зазначеною книгою народжень, усі дані повинні були перевіряти співробітники РАЦСу [8, арк. 4]. Але усі дані можна було додавати чи закреслювати до того, коли запис буде закінчено, про усі доповнення робилися у книзі особливі відмітки [8, арк. 4 зв.]. Закінчений запис могли виправляти лише за дозволом органу догляду. Органи влади, що займались встановленням громадянського стану повинні були повідомляти про необхідність виправлення. Також заяву про виправлення могли подавати зацікавлені особи.

Виправлення запису про національну приналежність допускалось лише за розпорядженням Гебітскомісару. Заяву про таке виправлення подавав Орган контролю [8, арк. 4 зв.].

Записи у книгах шлюбів, народження і смертей при правильному веденні книг доводять факти вищеназваних дій. Доказ недостовірності записаних фактів був недопустимий.

Виписка з книг надавалась тим, хто повідомляв про дані факти, як документ про шлюб, народження або смерть. Також дані виписи надавались по заяві.

У документі про одруження повинно бути:

1. Імена та прізвища подружжя, а також дівоче прізвище жінки.
2. Спеціальність та місце проживання подружжя;
3. Місце та день народження подружжя;
4. Національність та віросповідання;
5. Місце і день реєстрації шлюбу.
6. В документі про народження повинно бути:
7. Ім'я та прізвище дитини;
8. Місце та дата народження;
9. Імена та прізвище батьків дитини, їх професія, місце проживання, віросповідання, національність.

У документі про смерть мало бути зазначено:

1. Ім'я та прізвище померлого (включаючи дівоче прізвище та прізвища від попередніх шлюбів);
2. Професія, місце проживання, національність, віросповідання, дата і місце народження;
3. Дата та місце смерті.

Якщо запис виправлявся, то у документі треба було зазначити дані, одержані внаслідок виправлення. Такі документи (виписки) мали таку ж юридичну силу, як і книги [8, арк. 5].

Виконання релігійного обряду до запису шлюбу в РАЦСі каралось штрафом або арештом. Покарання не розповсюджувалось на осіб, у яких була небезпечна для життя хвороба і відтермінування шлюбу було неможливе. Штрафом у 1500 крб. карались особи, які були зобов'язані законом повідомити про народження або смерть особи та не зробили цього. Покарання у цьому випадку не застосовувалось, якщо своєчасно повідомляла про вищезгадані події інша особа. Якщо особа систематично не виконувала власні зобов'язання давати повідомлення, то її притягали до виконання шляхом дисциплінарного зобов'язання. Дане дисциплінарне покарання не могло перевищувати для окремого випадку 200 крб.

До кожної книги мав бути дублікат, до якого записи заносились протягом двох днів. Наприкінці року співробітники РАЦСу книжки та їх дублікати закінчували та підсумовували кількість записів. Дублікат книг відправлявся до Органу догляду для перевірки. Записи, які здійснювались після відправлення книги для перевірки надсилались до Органу догляду у вигляді завірених копій.

Про усі дії, на які видавались документи, співробітник РАЦСу мав попередити відповідні реєстраційні установи: при одруженні реєстраційні установи за місцем проживання кожного із подружжя, при народженні – місце проживання батьків; при смерті – місце проживання померлого [8, арк. 5 зв.].

Отже, німецька окупаційна адміністрація зустрівшись із проблемами встановлення чи зміни громадянського статусу людей не знайшла нічого кращого, аніж відновити функціонування установ РАЦСу. Водночас, окупаційна буденність тогочасного життя, активні дії німецької влади зі здійснення масових репресій щодо своїх політичних та расових противників призводила до встановлення особливо тотального контролю за діяльністю цих установ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко О. М. Інститут шлюбу в системі сімейного законодавства окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна»: аналіз нормативно-правової бази (1941 – 1944 рр.) // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Вип. 22. Переяслав-Хмельницький, 2009. С. 181–187.
2. Гончаренко О. М. Повсякденне життя місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» у контексті функціонування окупаційної системи цивільних судів (1941 – 1944 рр.) // Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., [м. Переяслав-Хмельницький], 5 – 6 жовт. 2012 р. / [упоряд.: О.М.Лукашевич, Т.Ю.Нагайко, В.В.Коцур]. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 99–105.
3. Гончаренко О. М. Повсякденне життя українського населення крізь призму документів судочинства органів цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.) // Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14 – 15 трав. 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю.]. Переяслав-Хмельницький, 2010. 246 с.
4. Державний архів Кіровоградської області Ф.Р-2679. Бобринецька районна управа, м. Бобринець Бобринецького району Кіровоградської області. оп. 1. Спр. 1. Обязательные постановления и приказы о борьбе с хулиганством, партизанским движением, поддержании санитарного состояния населенных пунктов и проч. Распоряжения и переписка по хозяйственным, административным и военным вопросам. – 28 серпня 1941. – 20 квітня 1943., 25 арк.
5. Заболотна Т.В. Повсякденне життя населення Києва в роки нацистської окупації 1941 - 1943 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Київ, 2008. 20 с.
6. Кузовова Н. Огляд документів про побут населення херсонщини за часів нацистської окупації // Сторінки безсмертя. 1941-1945 рр.: Збірка статей та матеріалів. Херсон: Айлант, 2013. С. 33-40
7. Нагайко Т. Повсякденне життя сільського населення у 1941 – 1945 рр. (на матеріалах центральних областей України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01/ Переяслав-Хмельницький, 2009. 23 с.
8. Полтавський обласний державний архів Р-2342, Новосанджарівська районна управа, с. Нові Санджари, Новосанджарівського району, Полтавської області, оп. 23 Розпорядження Рейхскомісара для України про ЗАГС та його орган догляду. 28 травня 1943 р. 15 арк.
9. Шайкан В. О. Повсякденне життя українців у роки німецької окупації. 1941 – 1944. Київ, 2010. 80 с.
10. Янковська О. Соціально-побутова сфера життя громадян УРСР як відбиток пріоритетів держави від початку повоєнної відбудови до кінця «відлиги». Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2014. Вип. 19. С. 20 – 53.

REFERENCES

1. Honcharenko, O. (2009). Instytut shliubu v systemi simeinoho zakonodavstva okupatsiinoi administratsii Reikhskomisariatu «Ukraina»: analiz normatyvno-pravovoi bazy (1941 – 1944 rr.). [Institute of marriage in the System of Legislation on the Pupil Administration Reichskomisiat "Ukraine": an analysis of the legal framework (1941 - 1944 pp.)] // *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: Zbirnyk naukovykh statei – Scientific Notes on Ukrainian History: Collection of Scientific Articles*. S. 181 – 187 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O. (2012). Povsiakdenne zhyttia mistsevoho naseleння Raikhskomisariatu «Ukraina» u konteksti funktsionuvannia okupatsiinoi systemy tsyvilnykh sudiv (1941 – 1944 rr.). [The daily life of the local population of the Reichskommissariat "Ukraine" in the context of the functioning of the occupational system of civil courts (1941 - 1944).] // *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukr. nauk. konf. - The History of Everyday Life: Theory and Practice": materials by Allukr. sciences conf*. S. 99 – 105 [in Ukrainian].
3. Honcharenko, O. (2010). Povsiakdenne zhyttia ukrainskoho naseleння kriz pryзму dokumentiv sudochynstva orhaniv tsyvilnoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.). [The daily life of the Ukrainian population through the prism of the documents of judicial proceedings of the civil administration organs of the Reichskommissariat "Ukraine" (1941 - 1944)] //

Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka»: materialy Vseukr. nauk. konf. - The History of Everyday Life: Theory and Practice": materials by Allukr. sciences conf. [in Ukrainian].

4. *Obyazatelnyie postanovleniya i prikazyi o borbe s huliganstvom, partizanskim dvizheniem, podderzhanii sanitarnogo sostoyaniya naseleennykh punktov i proch. Rasporyazheniya i perepiska po hozyaystvennyim, administrativnyim i voennym voprosam (Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti).* F.R-2679. op. 1. Spr. 1. 28 serpnia 1941. – 20 kvitnia 1943 [in Russian].

5. Zabolotna, T.V. (2008). *Povsiakdenne zhyttia naseleennia Kyieva v roky natsytskoi okupatsii 1941 - 1943 rr. [Everyday life of the population of Kiev during the Nazi occupation of 1941 - 1943]:* Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Kuzovova, N. (2013). *Ohliad dokumentiv pro pobut naseleennia khersonshchyny za chasiv natsytskoi okupatsii. [Review of documents on the population of Kherson region during the Nazi occupation.]. Storinky bezsmertia. 1941-1945 rr.: Zbirka statei ta materialiv - Pages of immortality. 1941-1945: collection of articles and materials. 33-40 [in Ukrainian].*

7. Nahaiko, T. (2009). *Povsiakdenne zhyttia silskoho naseleennia u 1941 – 1945 rr. (na materialakh tsentralnykh oblastei Ukrainy) [Casual life of rural population in 1941 - 1945 (on materials of central regions of Ukraine)].* Extended abstract of candidate's thesis. Pereiaslav-Khmelnyskyi [in Ukrainian].

8. *Rozporiadzhennia Reikhskomisara dlia Ukrainy pro ZAHS ta yoho orhan dohliadu (Poltavskiy oblasnyi derzhavnyi arkhiv).* R-2342, op. 1, Spr. 23. 28 travnia 1943 [in Ukrainian].

9. Shaikan, V. O. (2010). *Povsiakdenne zhyttia ukraintsiv u roky nimetskoi okupatsii. 1941 – 1944. [Everyday life of Ukrainians during the German occupation. 1941 - 1944.].* Kyiv. [in Ukrainian].

10. Yankovska, O. (2014). *Sotsialno-pobutova sfera zhyttia hromadian URSSR yak vidbytok priorytetiv derzhavy vid pochatku povoiennoi vidbudovy do kintsia "vidlyhy". [The social and everyday life of the citizens of the UkrSSR as a reflection of the priorities of the state from the beginning of the post-war reconstruction to the end of the "thaw"] // Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka - Ukraine XX century: culture, ideology, politics. 19, S. 20 – 53 [in Ukrainian].*

Одержано 13.10.2018.

УДК
94(477)(092):341.485(=411.16)«1939/1945»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-81-88>

Березанська Ірина,

кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України
berezanska.im@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

Berezanska Iryna,

Candidate of Historical Sciences, a lecturer of Department of History and Culture of Ukraine
berezanska.im@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>
Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnyskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ЩОДО ПОРЯТУНКУ ЄВРЕЇВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

«Я так дуже хотів би обтерти сльози з очей тих,